

UDK 382
Izvorni znanstveni članak

Uspostavljanje trgovinskih odnosa između Jugoslavije i Italije 1945—1947. godine

ENES MILAK

Institut za savremenu istoriju, Beograd, SFRJ

Jugoslovenska historiografija dala je vredne doprinose izučavanju prošlosti socijalističkog perioda jugoslovenske države, ali najviše do sada objavljenih radova odnosi se na unutrašnjopolitički razvitak Jugoslavije. Spoljna politika Jugoslavije bila je takođe predmet istraživanja istoričara, i u jugoslovenskoj historiografiji vidljivi su rezultati tih napora, posebno kada je reč o nesvrstanoj spoljnoj politici Jugoslavije. Poslednjih godina čine se naponi da se svestranije izučí spoljna politika neposredno posle drugog svetskog rata. Razgraničenje između Italije i Jugoslavije, čije se rešenje iznalazilo nepunu deceniju, najčešće je privlačilo pažnju istraživača. O tršćanskom pitanju, kako je ovaj problem poznat u javnosti i historiografiji, nastalo je dosta vrednih radova i u Jugoslaviji i u inostranstvu. Ovo pitanje privuklo je i pažnju poznatih istoričara Evrope.

Spoljnotrgovinska politika Jugoslavije, njeni ekonomski i trgovinski odnosi s inostranstvom malo su istraživani. Na temu spoljne trgovine u posleratnim jugoslovenskim časopisima objavljen je izvestan broj priloga. U njima su razmatrani problemi trgovinskih odnosa Jugoslavije s inostranstvom, tako da oni danas imaju izvornu vrednost. U jugoslovenskim arhivima sačuvana je obimna građa koja se odnosi na spoljnotrgovinsku politiku Jugoslavije, ali je samo delimično sređena.

Trgovinski odnosi između Italije i Jugoslavije posle drugog svetskog rata veoma dugo su se razvijali u senci zategnutih političkih odnosa,* ali i pored toga oni su u momentu zaključenja prvog trgovinskog sporazuma (novembra 1947) bili veoma intenzivni. Suština diplomatsko-političkog sukoba između Italije i nove Jugoslavije bilo je pitanje budućih granica između pobeđene Italije i pobeđničke Jugoslavije. Tome je u izvesnom smislu doprinelo postojanje, od saveznika priznate, vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji i u tom momentu nepriznat status novog predstavničkog tela — NKOJ, stvorenog tokom rata i revolucije u zemlji. U ovome je italijanska vlada videla izvesnu priliku za ostvarenje svojih političkih ciljeva. Kako su britanski interesi na Mediteranu bili u punoj

* O tome vidi zbornik Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ, 1945, Beograd 1984, str. 426.

saglasnosti s italijanskom politikom na Jadranu, to je jačalo položaj Italije prema Jugoslaviji iza koje je u tom momentu stajao Sovjetski Savez sa svojim pretenzijama na Sredozemnom moru. Prve italijanske vlade posle sloma fašizma nastojale su po svaku cenu održati istočnu granicu kakva je bila pre rata, što je prirodno naišlo na veliki otpor na istočnoj obali Jadranskog mora. Ove svoje zahteve italijanska je vlada pravdala činjenicom da je istočna granica dogovorena pre dolaska fašizma na vlast u Italiji, nagodbom dveju vlada.¹

Zbog ovakvog stava italijanske vlade jugoslovenska je strana odbijala sva njena nastojanja za pregovorima tokom poslednje godine rata i neposredno posle završetka ratnih operacija. Da bi ostvarila željeni cilj, italijanska je vlada još od sredine 1944. pravila različite kombinacije i za njih tražila podršku Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Tako je između ostalog sredinom 1944. predlagala britanskoj i američkoj vladi da se posle rata formira nova država u Podunavlju u čiji bi sastav ušla Austrija u predratnim granicama, Mađarska, Slovenija i Hrvatska, a da nova jugoslovenska država zahvati samo one teritorije na kojima živi pravoslavno stanovništvo.² Pošto ovaj predlog nije naišao na razumevanje saveznika, italijanska se vlada nastojala nagoditi s NKOJ oko granica i pre završetka rata. Pri tome je računala na popustljivost još međunarodno nepriznate nove Jugoslavije. U tom smislu preduzimani su izvesni pokušaji u Moskvi, a traženo je od Velike Britanije i SAD da izvrše pritisak na sovjetsku vladu kako bi ova primorala Tita na pregovore s Italijom. Svi pokušaji ostali su bez ikakvog rezultata. Znajući za italijanske namere jugoslovenska je strana odbijala direktne pregovore. I pored zategnutih političkih odnosa, obim trgovinske razmene između Italije i Jugoslavije posle drugog svetskog rata stalno se povećavao, što je sasvim razumljivo jer je bio posledica ekonomske nužnosti.

Već krajem rata Predsedništvo AVNOJ-a zaključilo je da će u posleratnom periodu obnove zemlje biti neophodno razviti trgovinske odnose s inostranstvom. To je bio razlog što je krajem 1944. obrazovano Odeljenje za spoljnu trgovinu u okviru Povereništva trgovine i industrije. Odlukom Predsedništva AVNOJ-a, 1. februara 1945. formirano je Povereništvo trgovine i snabdevanja, koje je 7. marta 1945. obrazovanjem vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) postalo Ministarstvo trgovine i snabdevanja. U njegovom sastavu postojalo je posebno Odeljenje za spoljnu trgovinu. Od ovoga odeljenja uredbom Ministarstva trgovine i snabdevanja od 3. aprila 1945. obrazovana je Uprava za spoljnu trgovinu koja se sastojala od sekretarijata, tri odeljenja, Zavoda za vanredne nabavke i računovodstva. Sem toga u sastavu uprave bila su i trgovinska predstavništva u inostranstvu koja su osnovana već tokom 1945. godine. Pri Upravi za spoljnu trgovinu radio je i Zavod za reparaciona potraživanja od 23. novembra 1945. do 19. februara 1946. kada je formirana Komisija za reparacije pri Predsedništvu vlade. Rad uprave bio je određen Zakonom o regulisanju platnog prometa s inostranstvom od 7. sep-

¹ Archivio storico del Ministero degli Affari Esteri, Affari politici, Jugoslavia, busta 141, f 3. Appunto per S. E. il presidente del consiglio, Salerno, 20. maja 1944. Appunto del Ministero degli Affari Esteri, Roma, 1. augusta 1944.

² Isto.

tembra 1945. i Pravilnikom za tumačenje ovoga zakona od 25. septembra iste godine. Uprava je 6. decembra 1945. izdala Uputstva za izvoznike, prema kojima su se morala ponašati sva izvozno-uvozna preduzeća. Prvog februara 1946. Uprava za spoljnu trgovinu podignuta je u rang Ministarstva spoljne trgovine koje je imalo devet odeljenja, a u njegovom sastavu nalazio se i Zavod za vanredne nabavke. Za prvog ministra bio je imenovan inženjer Nikola Petrović.³

Tokom 1945. godine Jugoslavija je ostvarila trgovinsku razmenu s nizom država premda nije imala zaključene trgovinske sporazume izuzev sa Sovjetskim Savezom. Ta razmena ostvarena je putem izvozno-uvoznih preduzeća koja su i bila osnovana u tu svrhu. Tokom 1945. formirana su sledeća preduzeća: Koteks, Centralno prometno, Jugopetrol, Detrans, Gurnal i Hempro. Kako Jugoslavija nije imala zaključene trgovinske ugovore sa pojedinim državama, ova su preduzeća razmenu roba s inostranstvom obavljala na bazi kompenzacionih poslova, ali se istovremeno pristupilo razmatranju regulisanja trgovinskih odnosa putem sporazuma s pojedinim evropskim državama. Zaključenje i izvršenje trgovinskih sporazuma nailazilo je na mnogobrojne teškoće koje su se ispoljavale u: a) nedostatku tržišnih viškova za izvoz, kojima je trebalo pokriti jugoslovenski uvoz, i deviznih sredstava ili njihovog priliva; b) nedovoljnom iskustvu novih službeničkih kadrova i početnoj neizgrađenosti ili neupućenosti novih državnih organa i ustanova; c) lošem stanju transportnih veza, i pomorskih i kopnenih; d) ograničenju mogućnosti nabavke materijala na susjednim tržištima; e) nemogućnosti utvrđivanja pariteta novog jugoslovenskog dinara, jer se promena novca sprovedila po etapama i ceo proces odvijao sve do kraja 1945; f) nedovoljnoj trgovačkoj vezi sa udaljenim tržištima, a na koja je jugoslovenska privreda bila upućena.⁴

Sve je ovo negativno uticalo ne samo na uređenje trgovinskih odnosa Jugoslavije sa inostranstvom, već i na privredne prilike u zemlji, zbog čega je proces obnove bio usporen. Nedostatak trgovačkih aranžmana uticao je na snabdevenost zemlje materijalima neophodnim za obnovu i na nivo cena koji je bio izrazito viši u poređenju sa cenama u inostranstvu. Veoma važno pitanje uređenja trgovinske razmene s inostranstvom bila je sudbina trgovinskih ugovora koje je zaključila Kraljevina Jugoslavija s pojedinim državama i čija vrednost nije prestala.

Prema objašnjenju koje je dao Privredni savet krajem 1945. trgovinski ugovori, što ih je zaključila Kraljevina Jugoslavija sa državama koje nisu bile neprijateljske u ratu, pravno su bili na snazi. Pri tome se mislilo samo na osnovne trgovinske ugovore, koji su bili zaključeni na dugi rok uz mogućnost jednostranog otkaza. Tokom 1945. ni Jugoslavija a ni jedna od tih država nije otkazala trgovinske sporazume, te su odredbe tih sporazuma i dalje bile pravosnažne, ali se razmena nije obavljala na njihovom osnovu. Ipak se osećala potreba, s obzirom na ratom izmenjene prilike, da se stari ugovori revidiraju i zaključe novi. Promena predratnih ugovora rešavala se od slučaja do slučaja. Trgovinski sporazum koji je Kraljevina

³ Arhiv Jugoslavije (AJ), Neregistrovana građa, Elaborat o organizaciji i režimu spoljne politike Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

⁴ AJ, Ministarstvo spoljne trgovine FNRJ, f 5. Problem spoljne trgovine, dokument bez datuma.

Jugoslavija zaključila 11. maja 1940. godine sa SSSR-om bio je prećutnom saglasnošću obe države priznat, i na osnovu njegove dalje važnosti zaključen je 13. aprila 1945. godine novi trgovinski sporazum. Kada je juna 1946. zaključen trgovinski sporazum između Jugoslavije i Francuske, potvrđena je i važnost Konvencije o trgovini i plovidbi iz 1929. godine, izuzev njenog člana 2. Neke od država uslovljavale su zaključenje novog sporazuma prečišćavanjem celokupnih ekonomskih odnosa, pa i sporazuma iz međuratnog perioda. Takve uslove Jugoslavija nije mogla uvek prihvatiti, i zaključenje novih trgovinskih sporazuma često je bilo odlagano za izvesno vreme. Odlaganje regulisanja trgovinske razmene s pojedinim državama Zapadne Evrope, u prvoj posleratnoj godini, bilo je posledica zaoštrenih političkih odnosa, a i strateškog opredeljenja Jugoslavije u spoljnotrgovinskoj politici. Smatralo se da treba razviti dobre trgovinske odnose sa SSSR-om, u čije se privredne potencijale verovalo. Jugoslovensko opredeljenje zasnivano je na verovanju da SSSR može snabdeti jugoslovensku privredu brojnim artiklima (naftom, mašinama, sirovinama itd.) neophodnim za obnovu i izgradnju zemlje, i istovremeno prihvatiti skoro celokupni jugoslovenski izvoz.⁵

Zaključenje novih trgovinskih ugovora s pojedinim evropskim državama zavisilo je od toga jesu li tokom rata bile u taboru neprijateljskih ili savezničkih država, kao i od njihovog položaja u međunarodnoj zajednici posle rata. Trgovinski sporazumi sa Čehoslovačkom, Poljskom i Rumunijom zaključeni su već u drugoj polovini 1945. Bili su to zapravo kratkoročni protokoli o razmeni roba, koji su početkom 1946. preinačeni u trgovinske sporazume o razmeni roba. U drugoj polovini 1946. Jugoslavija je zaključila niz trgovinskih sporazuma o razmeni roba sa savezničkim državama Zapadne i Severne Evrope. Krajem 1946. pripremano je uređenje trgovinske razmene i plaćanja sa Danskom, Turskom, Mađarskom i Bugarskom. S Italijom, Austrijom i Nemačkom krajem 1946. u planu je bilo zaključenje kompenzacionih poslova.⁶

Trgovinske ugovore koje su pre drugog svetskog rata zaključile Kraljevina Italija i Kraljevina Jugoslavija nova jugoslovenska država smatrala je neprihvatljivim i nepovoljnim, tako da je odredbe tih ugovora ni u kom slučaju nisu obavezivale. Ovo tim pre što su neke od tih odredbi u novonastalim prilikama bile potpuno izlišne.⁷ Premda trgovinska razmena između Italije i Jugoslavije nije bila pravno regulisana, ona je ipak ostvarena na zavidnom nivou. To je bio povod da jugoslovenska vlada upravo u Rimu otvori svoje trgovinsko predstavništvo, s namerom da olakša trgovinsku razmenu s Italijom.

Obostrana zainteresovanost za trgovinsku razmenu bila je razlog što se Italija već tokom 1945. našla među državama s kojima je Jugoslavija ostvarila trgovinsku razmenu. Italija je 1945. prihvatila 2,6% celokupnog izvoza Jugoslavije, a udeo italijanske robe u celokupnom jugoslovenskom uvozu iznosio je 5,6%.⁸ Ako se ima u vidu da je najveći trgovinski part-

⁵ AJ, MST, f 7. Elaborat o spoljnoj trgovini, Beograd, 25. januara 1946.

⁶ AJ, MST, f 4. Pregled trgovinskih sporazuma.

⁷ AJ, Neregistrovana građa. Analiza trgovinskih ugovora s Italijom.

⁸ Lang Rikard, Državni monopol vanjske trgovine i trgovina između socijalističkih i kapitalističkih zemalja, *Ekonomski pregled*, Zagreb 1950, 1, str. 41.

ner Jugoslavije bio SSSR, koji je prihvatio više od 60% jugoslovenskog izvoza, onda je izvesno da Italiju možemo ubrojiti u značajnije trgovinske partnere Jugoslavije u 1945. godini. Isti trend nastavljan je i tokom 1946. godine. U statističkim podacima o trgovinskoj razmeni Jugoslavije s inostranstvom za 1946. godinu odvojeno se vode podaci o obimu razmene Jugoslavije sa Zonom A. Jugoslovenski izvoz u Zonu A 1946. bio je čak veći od izvoza u Italiju. I bez uvoza robe iz Zone A Italija je 1946. godine bila odmah posle SSSR-a najveći isporučilac robe Jugoslaviji, tako da je u ukupnom obimu razmene Italija sa Zonom A bila po značaju drugi trgovinski partner Jugoslavije.⁹ Ovi podaci o obimu trgovinske razmene između Italije i Jugoslavije u prve dve posleratne godine nužno nameću pitanje oblika te razmene, tim pre kada se zna da je prvi trgovinski ugovor između dve države zaključen tek krajem 1947. godine.

Bez obzira na teritorijalni spor i napetost koja je zbog njega postojala na jugoslovensko-italijanskoj granici posle II svetskog rata, ostaje podatak da je upravo ta granica bila jedna od najotvorenijih za robni i putnički promet. Od ulaska partizanskih jedinica na teritoriju Zone B pa do kraja 1945. godine granica je bila potpuno otvorena za robni i putnički saobraćaj sa Zonom A, Zonom B i Italijom. »Prema podacima primljenim i od strane zvaničnih lica, u ovome periodu [do kraja novembra 1945, E. M.] promet između Demokratske Federativne Jugoslavije i Zone B bio je uzeo ogromne razmere. Dnevni promet preko mosta između Sušaka i Rijeke iznosio je po više hiljada putnika dnevno, od kojih su mnogi dolazili iz najudaljenijih krajeva Jugoslavije i kupovali robu italijanskog porekla bilo na Rijeci ili su odlazili dalje u Trst. Sa naše strane plaćanje je vršeno u dinarima, za koje su kupovane lire kod banaka na Rijeci. Nekoliko meseci banke na Rijeci bile su opsednute redovima, koji su počinjali u 4 časa izjutra, gde su vršene zamene dinara za lire radi kupovine robe. S druge strane pored kupovine lira vršeni su pojedinačni i kompenzacioni poslovi. Sa naše strane prodavani su: mast, brašno, cigarete, razna krznena roba i dr., dok je preko riječkih trgovaca kupovano ili neposredno iz Zone A ili iz Italije, južno voće, tekstil (od veštačkog materijala, lošeg kvaliteta), razne luksuzne i galanterijske izrade.«¹⁰ Otvorenost granice prema Italiji uslovlila je veliki obim razmene s Italijom ali i veliku neorganizovanost u toj razmeni. Premda je Uredbom od 20. marta 1945.¹¹ celokupni jugoslovenski uvoz i izvoz stavljen pod nadzor države, kada je u pitanju razmena s Italijom ova se Uredba nije poštovala. Državna preduzeća osnovana s ciljem da vrše robnu razmenu s inostranstvom odgovorila su toj funkciji, ali je i mimo njih obavljana razmena s Italijom na bazi kompenzacije. Dozvole za uvoz i izvoz izdavali su pojedini organi narodne vlasti, premda je Uredbom od 20. marta 1945. bilo predviđeno da te dozvole izdaje isključivo Uprava spoljne trgovine. Nedovoljno upućeni carinski organi prihvatili su i odobravali uvoz i izvoz robe na osnovu dozvola koje su izdavali različiti organi vlasti. U jednom dokumentu navodi se primer Općeg trgovačkog i prometnog poduzeća iz Zagreba koje je uvezlo robe u vrednosti osam miliona

⁹ Isto.

¹⁰ A.J, MST, f 5. Prilike i stanje u Zoni B, Beograd, 21. novembra 1945.

¹¹ Službeni list DFJ, br. 14, 20. marta 1945.

lira i izvezlo istu protuvrednost roba u Italiju bez dozvole Uprave za spoljnu trgovinu.¹² Privatni i državni kompenzacioni poslovi s Italijom odvijali su se uglavnom preko teritorija Zone A i Zone B, koje su bile odvojene demarkacionom linijom ali su u carinskom pogledu činile jedinstveno područje. To je omogućilo i raznim špekulantima s obe granice da razmenjuju robe. Oni su svojim mahinacijama obarali kurs dinara prema liri i tako nanosili velike štete jugoslovenskoj trgovini s Italijom. Za samo nekoliko meseci oborili su kurs dinara sa 4 lire za jedan dinar, tako da je u jesen 1945. taj odnos bio 1:1. Bilo je i drugih loših posledica. Usled velike kupovine veoma nekvalitetne robe u Italiji teritorija Zone B ostala je bez tzv. metropolitanskih lira (Lira Banco d'Italia), te su vojne vlasti u Zoni B bile prinuđene da izdaju okupacijsku liru koja je služila kao sredstvo plaćanja, na što su imale pravo prema dogovoru sa savezničkim vlastima, ali je ova lira kod naroda primana s velikim nepoverenjem.¹³ Da bi onemogućila neorganizovanu trgovinu koja je pričinjavala štete jugoslovenskoj privredi, Uprava spoljne trgovine preduzela je početkom oktobra 1945. niz mera: 1. Stavila je pod nadzor celokupni robni promet sa Zonom B kako bi se razmena obavljala prema potrebama i prema hitnosti i kako bi se stalo na put anarhiji koja je u tom pogledu vladala; počev od tada uvoz i izvoz iz Jugoslavije odobravali su Uprava spoljne trgovine i njena predstavništva u federalnim jedinicama, dok je za iste poslove nadležna vlast u Zoni B bila Vojna uprava. 2. U sporazumu sa Ministarstvom finansija i sa Narodnom bankom tražila je regulisanje platnog prometa između Jugoslavije i Zone B, kako bi prestala ilegalna trgovina lire i dinara. To je pitanje rešeno uvođenjem kliringa. Na osnovu rešenja ministra finansija od 10. novembra 1945. plaćanje se obavljalo preko »zbirnog računa« koji se vodio u Zoni B kod Gospodarske banke na Rijeci i njene filijale u Postojni, a u Jugoslaviji kod Narodne banke odnosno njenih filijala. 3. Traženo je da Ministarstvo finansija — Odeljenje carina i Korpus narodne odbrane neodložno naredi osiguranje stare jugoslovenske carinske granice, kako bi se obezbedilo sprovođenje nadzora nad izvršenjem ovih mera.¹⁴ Da bi se obezbedilo sprovođenje mera Uprave spoljne trgovine, zatvorena je granica prema Trstu i Rijeci. Za prelazak iz Jugoslavije u Zonu B izdavane su propusnice bez kojih se nije moglo prelaziti. Za odlazak u Zonu A bilo je potrebno odobrenje Ministarstva unutrašnjih poslova i Vojne uprave Zone B.¹⁵ Mere Uprave spoljne trgovine ipak su bile daleko od toga da prekinu sve kanale kojima je roba prenošena s jedne i druge strane. Krijumčarenje robe dobilo je posle zatvaranja granice nove vidove. Preko Zone B počeo je ilegalni izvoz zlata i drugih vrednosti koje su pristizale s cele teritorije Jugoslavije. To je prisililo Vojnu upravu Zone B da zvanično zabrani izvoz zlata. Saveznička vojna uprava (AMG) u Zoni A reagovala je na mere Uprave spoljne trgovine odlukom o blokiranju robe u Zoni A, i njen izvoz u Zonu B

¹² AJ, 50—95—197. Akt Uprave spoljne trgovine Predsedništvu ministarskog saveta DFJ, Beograd, 21. septembra 1945.

¹³ Vidi nap. 10.

¹⁴ AJ, MST, f 7. Referat o Zoni B, Beograd, 9. januara 1946.

¹⁵ Vidi nap. 10.

bio je moguć jedino na osnovu odluke vojnih vlasti Zone A.¹⁶ Ova ograničenja razmene roba nisu bitnije uticala na obim razmene između dve države, ali je kvalitativno promenjen oblik razmene. Centralno prometno preduzeće iz Beograda otvorilo je krajem 1945. filijalu u Trstu kojoj je bilo povereno obavljanje svih uvoznih i izvoznih poslova između Zone A i Zone B kao i Zone A i Jugoslavije. Poslovi koje je zaključila filijala Centralnog prometnog preduzeća u Trstu bili su kompenzacionog karaktera. Za isporuku mašina i ribarske opreme, u Italiju su izvoženi duvan, boksit i ugalj. Što se tiče trgovinske razmene između Zone B i Jugoslavije, ona je bila regulisana aktom Ministarstva finansija od 10. novembra 1945.¹⁷ Tako je spoljnotrgovinska razmena s Italijom stavljena pod državnu kontrolu, što je i bila namera državnih organa već od marta 1945. a što se nije moglo realizovati zbog toga što su Zona A i Zona B u carinskom pogledu činile jedinstvenu teritoriju. Merama jugoslovenskog ministarstva ove su dve zone odvojene u zasebne carinske jedinice postavljanjem carinskih organa na demarkacionoj liniji. U carinskom pogledu Zona B je takođe odvojena od ostale jugoslovenske teritorije, i pored toga što je to politički izgledalo nepopularno. Sa stanovišta trgovinske politike odnose između Zone A i Zone B u novonastaloj situaciji trebalo je što pre regulisati. Kako je još od 20. juna 1945. postojala zajednička Komisija za rešavanje svih spornih privrednih problema i pitanja između dve zone, regulisanje trgovinske razmene između zona došlo je u nadležnost te komisije.¹⁸ Ona se sastojala od jugoslovenske i savezničke delegacije, i u prvim razgovorima krajem 1945. postignut je dogovor da se razmena između Zone A i Zone B obavlja na bazi kliringa i izvoznih dozvola koje su izdavali Vojna uprava Jugoslovenske armije (VUJA) i AMG u Trstu. Tako su i jedna i druga strana ograničile obim razmene i stavile je pod režim kontrole. Novi sistem razmene između dve zone bio je dosta kratkog veka, jer je 31. jula 1946. AMG odustao od izdavanja dozvola za izvoz u Zonu B, odnosno izdavanje dozvola preneto je u nadležnost italijanske vlade u Rimu. Ta je odluka obrazložena namerom italijanske vlade da stavi pod nadzor celokupni izvoz.¹⁹ Ovim je trgovinska razmena bila donekle ograničena, jer se na dozvole iz Rima moralo čekati i po dva meseca. Prema nekim procenama, koje su poticale iz Zone B, odluka AMG bila je sračunata na davanje prednosti pojedinim britanskim preduzećima koja su u jugoslovenskom izvozu u Zonu A pa i u Italiju gledala konkurenciju. Britanske vojne vlasti u Trstu odnosno pojedinci u toj upravi uspostavili su poslovne veze s britanskim trgovačkim tvrtkama koje su bile zainteresovane za izvoz u Italiju i Trst, te su ograničavanjem jugoslovenskog izvoza nastojali favorizovati britanski izvoz i britanske trgovačke interese.²⁰

No i pored svih tih ograničenja trgovačka razmena između Italije i Jugoslavije tokom 1946. znatno se uvećala u odnosu na 1945, i Italija se

¹⁶ Isto.

¹⁷ AJ, MST, f 5. Platni promet sa Zonom B, Beograd, decembar 1945.

¹⁸ AJ, MST, f 7. Izveštaj o službenom putovanju u Zonu A i B, Beograd, 9. januara 1946.

¹⁹ AJ, 41—615—965. Privredne prilike u Trstu, Beograd, 9. augusta 1946.

²⁰ Isto.

upravo 1946. našla među važnijim spoljnotrgovinskim partnerima Jugoslavije.²¹ Smetnje jugoslovenskoj trgovini s Italijom koje je činio AMG kao i obim razmene između dve države uticali su na to da je i na jednoj i na drugoj strani sazrelo mišljenje kako trgovinsku razmenu treba regulisati sporazumom.

Nagodba dveju država bila je uslovljena komplementarnošću dveju ekonomija. Italija je strukturom svoje privrede bila u mogućnosti da Jugoslaviji obezbedi i industrijsku robu za zadovoljavanje potreba stanovništva i robu koja je Jugoslaviji bila neophodna za obnovu zemlje. To se pre svega odnosi na proizvode tekstilne, hemijske i mašinske industrije. Italijanska privreda bila je sposobna da isporuči kompletna industrijska postrojenja za industrijalizaciju Jugoslavije. Uspesna privredna saradnja s Jugoslavijom otvarala je Italiji velike mogućnosti za privredni prodor i na tržišta ostalih podunavskih i balkanskih država. Tim pre što je Nemačka, najveći italijanski privredni konkurent na Jugoistoku, bila odstranjena sa ovog tržišta.²²

Početkom aprila 1947. godine u Beograd je stigla italijanska delegacija za pregovore o trgovinskoj razmeni između dve države. Pregovori dve delegacije zaključeni su parafiranjem nekoliko dokumenata.

Šefovi delegacija Vojo Srzentić i Raffaele Mattioli parafirali su u Beogradu 19. aprila 1947. sledeće dokumente: 1. Sporazum o trgovini i privrednoj saradnji između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Republike Italije; 2. Protokol o robnoj razmeni s priloženim listama A i B; 3. Poverljivi protokol o robnoj razmeni; 4. Pismo o likvidaciji računa vođenog u italijanskim lirama kod Ufficio Italiano del Cambio na ime jugoslovenskog preduzeća Centralno prometno a.d. Beograd.

Prva tri parafirana dokumenta trebalo je da regulišu dalju robnu razmenu i privrednu saradnju između dve države, dok je četvrtim dokumentom trebalo regulisati dotadašnju robnu razmenu koja je postojala između dve zemlje.

Kako je aprila 1947. samo parafiran trgovinski sporazum, dve su se delegacije saglasile i potpisale tri pisma o tekućim poslovima između dve zemlje: 1. Pismo o tekućim poslovima između dve zemlje, 2. Pismo o zaključenju Protokola o isporukama predviđenim u Delu III Sporazuma o trgovini i privrednoj saradnji, 3. Pismo uz projekat Aranžmana o nerobnim plaćanjima.²³ Prvim pismom obe su se strane obavezale da do potpisivanja sporazuma nastave dalju razmenu roba po istom postupku koji je do tada važio u pogledu izdavanja izvoznih i uvoznih dozvola. Jugoslovenska delegacija, imajući u vidu smetnje koje je činio AMG, uspela je da u tekst prvog pisma uđe i rečenica: »Vlade će pri tome postupiti tako da uzajamna razmena roba bude obavljana bez smetnji.« Drugo pismo odnosi se na obaveze italijanske industrije za isporuku robe Jugoslaviji. Tim pismom italijanska se delegacija ogradila od obećanja da izvrši isporuku pre nego što ispita mogućnosti italijanske industrije. Napokon, trećim pismom obe su se delegacije obavezale da se

²¹ Lang, R., n. d., str. 42.

²² *Il commercio*, 27. aprila 1947.

²³ AJ, 41—114, 204. Protokol pregovora, Beograd, 19. aprila 1947.

zaključiti i Aranžman o nerobnom plaćanju, čiji su nacrt izradili predstavnik Ufficio Italiano del Cambio i jugoslovenski eksperti za vreme pregovora.²⁴

Parafiranje sporazuma o trgovini i privrednoj saradnji u Jugoslaviji prošlo je bez ikakvog komentara, tako da je jugoslovenska javnost jedva bila i upoznata s tokom pregovora. U italijanskoj javnosti pregovori u Beogradu opširno su komentarisani. Članovi italijanske delegacije smatrali su da je regulisanje razmene sporazumom najbolji vid saradnje u datim uslovima. Dr R. Mattioli je neposredno po povratku u Rim sazvao sastanak stručnjaka kako bi ispitao mogućnosti italijanske industrije u vezi s jugoslovenskim investicionim potrebama.

Italijanski ekonomski dnevnik »Il commercio« ističe sem ekonomske i političku važnost sporazuma. Prema pisanju toga lista sporazum treba da utiče na poboljšanje odnosa između Italije i Jugoslavije, a u širim okvirima trebalo je da doprinese stvaranju evropskog sistema koji bi izbegao kruto formiranje dvaju političkih sistema: istočnog i zapadnog. Prema oceni italijanskog lista: »Radi se o ugovoru od velikog značaja za razvoj naše ekonomije, za njeno ponovno uvođenje na balkanska tržišta i za normalizovanje odnosa s Jugoslavijom. Ugovor udara temelje ekonomskoj saradnji između dveju zemalja sa širokim mogućnostima [. . .].« U zaključenju ugovora pisac članka vidi potvrdu italijanskog suvereniteta. »Direktni sporazumi, kao što je ovaj italijansko-jugoslovenski, dokazuju kako nam još niko nije oduzeo vlast da radimo u svom interesu, a kako od nas samih zavisi da je i dalje sačuvamo.«²⁵

Drugi italijanski list »Il globo« u brojevima od 29. aprila i 9. maja 1947. isticao je važnost balkanskog tržišta za italijansku industriju gde je, prema pisanju lista, trebalo zameniti konkurentsku nemačku industriju. Dalje se raspravlja o važnosti obostranih isporuka za italijansku i jugoslovensku privredu. U članku od 9. maja nagovešten je ponovni odlazak italijanske delegacije u Beograd na potpisivanje sporazuma već početkom juna 1947.²⁶

Parafirani sporazum povoljno je prihvaćen i u italijanskom Ministarstvu spoljne trgovine, od Visokog komesarijata za ishranu koji je rukovodio politikom uvoza prehrambenih artikala. Predsednik italijanske vlade Alcide De Gasperi, ministar inostranih poslova Carlo Sforza i ministar finansija Campilli takođe su veoma povoljno ocenili parafirane dokumente. Jugoslovenski trgovinski izaslanik u Rimu smatrao je da italijanski optimizam treba prihvatiti s rezervom jer je, prema njegovoj proceni, trebalo imati u vidu stav Britanaca i Amerikanaca, kao i eventualnu krizu vlade koja bi mogla donekle pogoršati situaciju, posebno u pogledu roka nastavka pregovora, što se i obistinilo.

Izvesnih otpora parafiranim dokumentima bilo je u Ministarstvu inostranih poslova, tačnije u Generalnoj direkciji za ekonomske poslove ministarstva. Generalni direktor Grazi dostavio je pismeno svoje zamerke.

²⁴ Isto. Pismo Voje Srzentića predsedniku delegacije Republike Italije Raffaelu Mattioliu, Beograd, 19. aprila 1947.

²⁵ Vidi nap. 22.

²⁶ AJ, MST, f 5. Prevod članka iz italijanskog lista *Il Globo* od 29. aprila 1947.

On je smatrao da je doprinos italijanske industrije industrijalizaciji Jugoslavije veoma velik te da to treba iskoristiti kao političko oružje za političko popuštanje Jugoslavije u pogledu postupaka sa italijanskim imovinom, u pogledu Konvencije o ribarenju i postupka sa italijanskim postrojenjima u Jugoslaviji. Sem toga, smatrao je da su obaveze Italije u pogledu isporuka veoma velike i teško je garantovati njihovo redovno ispunjenje. Struktura lista razmene, takozvane liste A i B, prema Graziju nije pokazivala kvalitativnu ravnotežu. On je smatrao da je rok od dva meseca, koji je bio predviđen za potpisivanje sporazuma, nerealan i za Italiju neprihvatljiv.

Mattioli je ovo istupanje smatrao birokratskim Grazijevim pristupom celom problemu i posledicom zavisti zbog neučestvovanja na pregovorima u Beogradu.

Predstavnik Visokog komesarijata za ishranu dr Augusto Doro, koji je na pregovorima u Beogradu bio šef komisije za kontingentne liste i tekst sporazuma, odlučno je pobio sve Grazijeve navode u svome izveštaju o sporazumu i zahtevao je da se odbace Grazijeve sugestije o traženju političkih koncesija na račun privredne saradnje. Što se tiče Grazijevog straha o stavu SAD prema sporazumu, Doro je smatrao da treba zauzeti čvrst stav i izneti da su zaključenje ovoga sporazuma Italiji diktirale stvarne i neophodne potrebe italijanske privrede.²⁷

Italijanski industrijski krugovi severne Italije bili su živo zainteresovani za ekonomsku saradnju s Jugoslavijom pa su vršili i pritisak na italijansku vladu da što pre reguliše trgovinske odnose s Jugoslavijom. I pored toga rok za potpisivanje trgovinskog sporazuma između Italije i Jugoslavije bio je pomećen, i italijanska delegacija za potpisivanje sporazuma nije stigla u Beograd početkom juna 1947. kako je bilo predviđeno i dogovoreno na sastanku dveju delegacija aprila 1947. Razlog tog odlaganja bio je pad treće posleratne italijanske vlade Alcidea de Gasparija, koji je usledio maja meseca. Ta italijanska vlada, formirana 2. februara 1947. od predstavnika Demohrišćanske, Komunističke i Socijalističke partije, raspala se zbog neslaganja oko unutrašnje politike i rešavanja unutrašnjopolitičkih problema zemlje. Pad italijanske vlade ni u kom slučaju nije doveo u pitanje zaključenje trgovinskog sporazuma između Italije i Jugoslavije, jer je Italiji bilo jasno da će svaka nova vlada prihvatiti tekst parafiranog sporazuma, i da je njegovo konačno zaključenje pitanje vremena. Odlaganje potpisivanja sporazuma nije uticalo na dalje proširenje trgovinske razmene između Italije i Jugoslavije u 1947. godini. Tokom te godine Jugoslavija je izvezla u Italiju robe u vrednosti od 15,5 milijardi lira, a verovatno je prava cifra bila i veća, jer se ovi pokazatelji odnose samo na one prodaje za koje je bila dobivena izvozna dozvola.²⁸ U strukturi jugoslovenskog izvoza 9,4 milijardi otpada na izvoz drveta. Od ukupnog jugoslovenskog izvoza Italija je prihvatila oko 8,8%, dok je u ukupnom jugoslovenskom uvozu 11,4% otpadalo na italijansku robu.²⁹ Uku-

²⁷ AJ, MST, f 5. Nota Augusta Dora italijanskom Ministarstvu inostranih poslova, Rim, 28. aprila 1947.

²⁸ AJ, 50—62—133. Pregled naše trgovinske razmene s Italijom, izveštaj jugoslovenskog poslanika, Rim, 3. juna 1948.

²⁹ Lang R., n. d., str. 168.

pni obim razmene između dve države bio je u odnosu na 1946. znatno povećan, skoro udvostručen, a isto je bilo i s jugoslovenskom trgovinskom razmenom sa Čehoslovačkom. Ta su povećanja postignuta na račun obima trgovinske razmene s SSSR-om, čije su isporuke tokom 1947. smanjene za više od 50% u odnosu na 1946.

Veoma plodna trgovinska razmena između Italije i Jugoslavije pravno je regulisana Sporazumom o trgovini i ekonomskoj saradnji, koji su 28. novembra 1947. godine u Rimu potpisali Carlo Sforza i jugoslovenski poslanik Mladen Iveković. Tom prilikom potpisan je i Aranžman o nerobnim plaćanjima i Specijalni protokol za dugoročne isporuke.

Tekstom sporazuma potpisnice su obostrano priznale pravo najpovoljnije nacije za sve što se odnosi na: a) državljane jedne potpisnice na teritoriji druge; b) uvoz i izvoz proizvoda; c) carinsku tarifu; d) tranzit; e) lučka prava.

Trgovinska razmena između dve države bila je regulisana na principu kontingenata, koji su bili precizirani kontingentnim listama za period od 12 meseci.³⁰ Dugoročne isporuke predviđene tekstom sporazuma regulisane su Specijalnim protokolom.³¹ Italijanska se vlada obavezala da će u periodu 1947—1951. Jugoslaviji isporučiti industrijske instalacije, mašine, brodove, opremu i drugu industrijsku robu. Prema odredbama Specijalnog protokola jugoslovenska se vlada obavezala da u istom periodu za ovu robu Italiji isporuči metale, drvo i stoku. Način plaćanja veoma je precizno regulisan odredbama sporazuma, kao što je način svih nerobnih plaćanja regulisan Aranžmanom o nerobnim plaćanjima.³² Na kontingentnoj listi jugoslovenskog izvoza u Italiju nalazilo se 14 proizvoda mahom poljoprivrednih, drvo i ugalj, dok je kontingentna lista italijanskog izvoza u Jugoslaviju imala 47 proizvoda. Bili su to uglavnom proizvodi mašinske, hemijske, elektroindustrije i tekstilne industrije.³³

Potpisivanjem trgovinskog sporazuma između Italije i Jugoslavije otvoreno je novo razdoblje u privrednim odnosima dve države, jer su tim dokumentom stvorene realne mogućnosti za dalje proširenje ekonomskih odnosa koji su se u narednim godinama stalno razvijali. U jugoslovenskoj javnosti ovaj je događaj ostao nezapažen, jer u uslovima veoma zategnutih političkih odnosa, zbog graničnog problema, jugoslovenska strana nije smatrala pogodnim da se javno ističe značaj sporazuma. Jedino je »Borba« (30. novembra 1947) prenela Tanjugovo saopštenje iz Rima o potpisivanju ugovora. U Italiji je trgovinskoj nagodbi s Jugoslavijom poklonjena mnogo veća pažnja, što je i razumljivo, jer su stručnjaci i funkcioneri italijanskog Ministarstva spoljne trgovine i Ministarstva inostranih poslova ovaj sporazum smatrali najvažnijim dokumentom koji je do tog momenta Italija bila zaključila. U privrednim krugovima Italije pridavao se veliki značaj tome događaju budući da su njime stvoreni uslovi za povećanje izvoza italijanskih industrijskih proizvoda. U uslovima kada je obim proizvodnje italijanske industrije bio smanjen u odnosu na pred-

³⁰ AJ, MST, f 524. Tekst sporazuma.

³¹ AJ, 41—114—204. Tekst Specijalnog protokola.

³² Isto. Tekst Aranžmana o nerobnim plaćanjima.

³³ AJ, MST, f 524. Circolare n. 513 del Ministero delle Finanze Roma.

ratne godine, i te kako je bilo važno stimulisati povećanje proizvodnje proširivanjem tržišta industrijske robe.⁸⁴

Dobri trgovinski odnosi između Italije i Jugoslavije, pa i sam čin potpisivanja sporazuma, nisu imali većeg uticaja na političke odnose dve države, premda im se ne može odreći izvesno političko značenje. U momentu zaključivanja ugovora, za Jugoslaviju taj dokument nije imao neku političku težinu ni na unutrašnjem ni na spoljnopolitičkom planu. Tek u svetlu događaja posle jugoslovenskog raskida sa SSSR-om može se u izvesnom smislu govoriti o značaju dobrih trgovinskih odnosa Jugoslavije s Italijom za ekonomsku i političku stabilnost zemlje.

Ekonomski značaj ugovora za Jugoslaviju bio je 1947. godine višestran. Njime su stvoreni normalni uslovi za trgovinsku razmenu i njeno dalje proširenje, što je svakako bilo u interesu Jugoslavije, odnosno njene obnove i izgradnje. Sem toga, bio je olakšan plasman jugoslovenskih proizvoda na italijansko tržište. Posebno je bilo značajno da je Jugoslavija osigurala plasman drveta, jednog od važnijih izvoznih proizvoda. Ovo tim pre što je Italija bila jedina evropska država koja je mogla prihvatiti veću količinu jugoslovenskog drveta i istovremeno Jugoslaviji isporučiti potrebnu industrijsku robu. Italija je bila spremna da prihvati i druge jugoslovenske sirovine, koje je Jugoslavija do tada izvozila uglavnom u SSSR. Mogućnost plasmana izvoznih artikala na više tržišta stvarala je veći prostor jugoslovenskoj trgovini. Tako se jugoslovenska privreda postepeno oslobađala privredne vezanosti za SSSR, koja je postojala u prve dve posleratne godine. Proširenje trgovinske razmene s Italijom učinilo je ekonomiju Jugoslavije manje zavisnom od SSSR-a upravo u trenutku kada su se jugoslovenska izvozna preduzeća, koja su razmenjivala robu sa SSSR-om, sve više osećala podređenim i neravnopravnim partnerom.

U nagodbi s Jugoslavijom i Italija je našla svoj privredni interes, a istovremeno je pravila i izvesne političke kalkulacije. Ponovno osvajanje jugoslovenskog tržišta u italijanskim se procenama pokazalo veoma značajnim za proširenje privrednih odnosa s balkanskim i podunavskim državama. Kako su se takva predviđanja potvrdila i u praksi u međuratnom periodu, bez obzira na promene koje su se desile na istočnoj obali Jadrana tokom drugog svetskog rata, trgovinski ugovor s Jugoslavijom bio je korak dalje u nastojanjima Italije da na Balkanu i u Podunavlju povrati ratom izgubljene privredne pozicije. I jugoslovenske sirovine imale su velik značaj za italijansku industriju, kojoj su ratom pokidani dotoci sirovina iz vanevropskih država.

Tržište za plasman proizvoda i uvoz sirovina bili su glavni preduslovi ekonomskog razvoja Italije i njene unutrašnje stabilnosti. Na spoljnopolitičkom planu italijanska je vlada u zaključenju trgovinskih sporazuma s Jugoslavijom tražila potvrdu svoga suvereniteta i pored prisustva savezničkih jedinica na svojoj teritoriji. Istovremeno, to je bio način bržeg uključivanja poražene Italije u međunarodnu zajednicu kao ravnopravne članice. Italija, koja je pretrpela poraz u drugom svetskom ratu, nastojala je svojom politikom u datim uslovima izboriti za sebe što bolji položaj. U izveštaju italijanskog ambasadora u Belgiji donekle je naznačena ta

⁸⁴ Vidi nap. 28.

politika: »Što se tiče Italije, Marshallov plan je za nju prekrasna prilika, a Vaša ju je ekscelencija odmah prihvatila i iskoristila da to bude uvod našeg povratka u međunarodni krug, koji bi inače, po proceduri OUN što se ne može skratiti, mogao da se odloži tko zna za koliko još vremena. Naš je položaj naročito delikatan. Dok je, bez ijedne sjenke sumnje, neophodno da se uklopimo u zapadni svijet i Atlantik, moramo tražiti načina da vodimo prijateljsku politiku u odnosu na istočni svijet, i da ponovo otvorimo tržišta na Balkanu i čitavom zaleđu Trsta. [. . .] Sada moramo iskoristiti početni uspeh, i verujem da se neću protiviti mišljenju Vaše ekscelencije ako kažem: 1. preći preko svih pitanja od drugorazrednog značaja, iako su na našu štetu bile počinjene greške; 2. ciljati na glavna pitanja, kao što je uvažavanje naših starih kolonija i naše emigracije, uvek u okviru međunarodne ekonomije; 3. tražiti načina da se održe najbolji mogući odnosi sa SSSR-om i njegovim satelitima, jer se nikada ne sme zaboraviti da nam životne potrebe i razvoj naše industrije, koja je neophodna za blagostanje i socijalni mir, nameću nužnost da što više ojačamo trgovinske razmene sa podunavskim zemljama, SSSR-om i Balkanom.«³⁵

Mesto i uloga italijanske trgovinske nagodbe s Jugoslavijom u ovako definisanoj politici veoma su prepoznatljivi. Ona je trebalo da posluži za ostvarenje italijanskih, regionalnih i globalnih, spoljnotrgovinskih i spolj-političkih ciljeva.

³⁵ AJ, 50—3—6. Izveštaj italijanskog ambasadora De Nobilea Carlu Sforzi, Bruxelles, 1. augusta 1947.